

“Gezellig, hè?”

Kick off-bijeenkomst Week van het Ambacht 2009

17 april 2009 Cruise Terminal Rotterdam

Henk Oosterling

(Erasmus Universiteit/ Rotterdam Vakmanstad)

(Lid Platform Ambachtseconomie)

Staat u mij toe met een kleine anekdote te beginnen. Mijn eerste ontmoeting met ambachtelijkheid had ik op 6 jarige leeftijd. Elk jaar kwam op mijn lagere school op het Noordereiland, hier aan de overkant van het water, een glasblazer langs. Hij blies uit het niets de meest fabelachtige figuren, sommige zelfs in kleur. Die konden daarna worden gekocht. Handwerk en broodwinning waren onlosmakelijk met elkaar verbonden. Die onbekende glasblazer heeft de verhouding tot het glas in mijn verdere leven doorslaggevend bepaald, ook al verschilt de invulling van deze precaire verhouding per levensfase. Misschien kan mijn keuze om mijn leven aan reflectie te wijden ook niet geheel los gezien worden van deze wonderlijke, vakkundige productie van hete lucht en gestolde transparantie.

Micropolitieke betekenis van een ambachtseconomie

Waarom die plotse aandacht voor het ambacht, voor vakmanschap, in 2009? Vorig jaar viel er nog wat te herdenken. Toen was het nog precies 210 jaar geleden dat de gilden, als verenigingsvorm van ambachtslieden, van meesters en gezellen, werden afgeschaft. 1798. Het jaar waarin een oude wereld stierf en een nieuwe zich aandiende: Casanova blies zijn laatste levensadem uit en hier te lande legde met de Oranjegezinde Kaat Mossel de V.O.C. het loodje. Het was tevens het geboortjaar van Thorbecke, een van de grondleggers van de parlementaire democratie. Uit Londen wist de Gentenaar dat jaar de onderdelen van de Mule Jenny, de enkele decennia eerder uitgevonden spinmachine, te smokkelen met het personeel die deze nieuwe uitvinding wist te bedienen.

Het afscheid van de gilden luidde de Industriële Revolutie in. Het ging daarbij overigens meer om de bestuurlijke invloed die die broederschappen uitoefenden dan om de ambachtelijke productie van gebruiksartikelen. Ambachtelijkheid en politiek. Niets lijkt sindsdien verder uit elkaar te liggen. Maar het heeft er veel van weg dat er op dit moment, via een enorme omweg van twee eeuwen, sprake is van een nieuwe politiek van de ambachtelijkheid, van een micropolitiek van het vakmanschap.

Wat is dat: een Ambacht? De meest basale definitie in de Van Dale focust op handwerk en broodwinning. Het gaat om greep en geld, om vakmanschap en ondernemerschap. Mijn eerste associatie bij de combinatie van handwerk en broodwinning was: bakker. Maar het eerste beroep dat in het zojuist uitgekomen *totaaloverzicht Vaktoppers 2009* wordt vermeld, is niet bakker, maar banketbakker. We eten allang geen genadebrood meer, maar 1000 granenbrood. Iedere bakker is tegenwoordig eigenlijk al een banketbakker. Ambacht overstijgt louter behoeftebevrediging. Ambachtelijkheid is per definitie een cultureel verschijnsel.

Levenshouding als cultureel kapitaal

Dat lijkt mij een eerste micropolitieke, toegevoegde waarde van het ambacht in het huidige tijdsgewricht. We hebben het dan niet over de pittoreske ambachtelijkheid die we op braderieën tegenkomen. We spreken over een gecultiveerde mentaliteit. Aan het in de ambachtelijkheid verzonken vakmanschap ligt een levenshouding ten grondslag die verder gaat dan professionaliteit. Dit mentale weefsel is zorgvuldig gesponnen en bestaat uit ragfijne draden van concentratie, aandacht, voeling en visie. Concentratie op de materie, aandacht voor de relaties, voeling met kwaliteit en visie op de sociaal-culturele inbedding van het ambacht in de samenleving. Vakmanschap staat voor interesse en focus. Wat ooit een ‘life time job’ was, is inmiddels een ‘state of being’, een levenshouding waarin met de vluchtige hectiek van alledag wordt gebroken. Want we leven - zoals u allen aan den lijve ondervindt - in post-zombieske tijden: we overschrijden deadline na deadline en als we soms de tijd vinden om om ons heen te kijken vinden onszelf verdwaasd terug in het limbo dat zich tussen twee deadlines uitstrekt.

Het product als relationeel knooppunt

Vakmanschap pareert de moordende hectiek met aandacht en interesse. Vakmanschap biedt een focus en in het centrum van die focus duikt een uiterst precair fenomeen op: kwaliteit. De aandacht daarvoor ‘goes with the trade’. Het mag duidelijk zijn, dat het niet in eerste instantie om het Grote Geld gaat. Broodwinning en ondernemerschap verdragen elkaar ook op andere manieren dan als louter speculatie. Het kwalitatieve hoogwaardige product staat centraal. Dat kan een ding of een dienst zijn, een schoen of een service. Maar wat het product ook moge zijn, het is altijd meer dan een fraai hebbedingetje. Door zijn kwalitatieve uitstraling raakt het mensen. Het beroert ze. Zo knoopt een product mensen aan elkaar. Als knooppunt van relaties smeedt het duurzame netwerken. Cultureel kapitaal versterkt zich als sociaal kapitaal. Erfstukken, sieraden, kunstwerken, daaraan is dit sociale en culturele kapitaal makkelijk af te lezen. Voor de ondernemende vakman of vakvrouw - met personeel of als zzp’er – bestaat dat relationele veld naast een vaktraditie ook uit leveranciers, de bank, partners, klanten en hun gezin. Vakmensen integreren deze relaties in hun product en versterken met dit product tevens de netwerken van hun klanten.

Ieder product is een relatiegeschenk

Hoe is zo’n netwerk in het product verdisconteerd? In Japan is dat nog af te lezen aan de wijdverbreide traditie van cadeautjes geven – oudejaar en hoogzomer tijdens festivals – maar ook van cadeautjes inpakken. Ze vouwen wat af in Japan. Je pakt met een leuk cadeau echter niet alleen je baas, je partner of je klant in, je verpakt ook vakkundig de ziel van het product, zoals de traditionele Japanse Shinto-geloof aangeeft. Japanners hebben bovendien iets met vakmanschap. Ze staan dicht bij de ambachtelijke traditie, die echter even naadloos aansluit bij hun befaamde, hoogwaardige designcultuur als bij de werkvloerstrategieën van de Toyotafabrieken. De levenslange perfectionering van skills vanuit een leeftijdsloze nieuwsgierigheid fundeert de Japanse economie, de tweede van de wereld qua arbeidsproductiviteit. De huidige langdurige crisis doet daar weinig aan af. Vakmanschap zit Japanners in het bloed. Voor velen is het een levenshouding, voor sommigen zelfs een

levenskunst. Je zou met Marshal McLuhan kunnen stellen dat voor Japanners “the medium the message” is.

Sociaal kapitaal rendeert in sociale waarden

Dit lijkt mij dan ook de tweede micropolitieke betekenis van de huidige herwaardering van het vakmanschap. Het borgt naast de culturele kwaliteit van het ambacht ook een scala van sociale waarden. Het normen-en-waarden debat is volgens mij dan ook meer gebaat bij het optuigen van goede vakopleidingen dan bij het monitoren van hangjongeren. Helaas levert de ambachtelijke traditie voor jongeren nog imagoproblemen op. Ambachtelijkheid en vakmanschap worden vaak ten onrechte geassocieerd met hard werk, vuile handen en een karige beloning. Dit beeld begint echter te kantelen. De sociale component – werken vanuit een handwerktraditie binnen een meester-gezel structuur – triggert allerlei waarden. Een ondernemingsgezinde vakman of vakvrouw weet op een creatieve manier tact, contact en contract met elkaar te verbinden. De meest voor de hand liggende grondwaarden van zo’n verstandhouding zijn leergierigheid, gevoel voor proporties, respect voor je product, interesse in je netwerk en last but not least: geschaalde verantwoordelijkheid. Vakmensen leren in de bewerking van hun product namelijk hun grenzen kennen. Op die specifieke schaal kunnen ze worden aangesproken op hun bekwaamheden en zijn ze bereid verantwoording af te leggen van de kwaliteit die ze leveren.

Creativiteit van onderop

De kunstnijvere marges van vakmanschap maakt tegenwoordig een doorloop naar de designcultuur mogelijk. Het containerbegrip ‘creative industries’ is daarom ook van toepassing op ‘the trade’. Beleidsmakers zwaaien onmiddellijk met het boek van Richard Florida - *The Rise of the Creative Class* uit 2002 – als de ‘creative class’ ter sprake komt. Voor hun geestesoog verschijnt een netwerk van design- en architectenbureautjes in ruim, gegentrified cultureel erfgoed. Maar Florida zelf had naast deze snelle bovenlaag van creatievelingen ook andere groepen op het oog. Op blz. 10 van zijn inleiding merkt hij op:

“Creativiteit in de wereld beperkt zich niet tot de Creatieve Klasse (...) Ik ben er heilig van overtuigd dat de sleutel tot het verbeteren van het lot van het? overgrote deel van onderbetaalde, deels werkloze en misdeelde mensen niet in sociale dienstprogramma’s of part time baantjes zit (...) maar in het aftappen van de creativiteit van deze mensen”.

Hernieuwde belangstelling voor vakmanschap

Vakmanschap kan zich het afgelopen decennium verheugen in toenemende belangstelling. Niet alleen van beleidsmakers, maar zeker ook van wetenschappers. Vorig jaar verscheen van de hand van de grand old man van de Amerikaanse sociologie – Richard Sennett - een boek met de titel *The Craftsman*. De nagenoeg gelijktijdige verschijning van de Nederlandse vertaling *De Ambachtsman* – het had ook *De Vakman* kunnen heten - duidt erop dat er iets broeit. In zijn diepgaande en zeer leeswaardige analyse schetst Sennett onder andere een subtiele parallel tussen de ontwikkeling van onze vingers, duim en hand enerzijds en onze mentale vaardigheden anderzijds: greep en tast, iets aanpakken, nauwkeurigheid, coördinatie

en coöperatie, het is allemaal eerst letterlijk handwerk en dan pas een professionele verstandhouding. De laatste paragraaf gaat over ethiek, over ‘trots op je werk’.

U zult het inmiddels begrepen hebben: wat mij in het vakmanschap fascineert, is een nieuwe verstandhouding tot de wereld, tot de materie, tot onze media – hulpmiddelen – tot al datgene wat in onze digitale, weerstandsloze, speculatieve wereld misplaatst geassocieerd wordt met vuile, zware, slecht betaalde arbeid.

Vakmanstad: onderwijs en leertrajecten

Maar wie gaat dit nieuwe vak’mens’schap op zich nemen? Het zal iedereen duidelijk zijn dat de recente herwaardering van vakmanschap niet zonder onderwijstrajecten zal beklijven. Maatschappelijke stages, vakstages, clinics, om het imagoprobleem te tackelen zijn vele tactieken denkbaar. Maar daar moeten we niet mee wachten totdat leerlingen 15 jaar zijn. Reeds in een vroeg stadium van hun ontwikkeling zullen leerlingen verleid moeten worden tot het ontwikkelen van allerlei skills. Hun leerhouding moet interesse niet afleren maar stimuleren. Ze moeten kunnen experimenteren met skills van allerlei aard – beroepsmatig, maar ook sociaal, cultureel, sportief en intellectueel. Ik ben als strategisch adviseur integraliteit bij de renovatieprojecten van het Pact op Zuid betrokken omdat ik als aanvulling op de ‘stenen’stadsvisie’ een sociaal-culturele en sociaaleconomische visie op de stad heb geschreven: Rotterdam Vakmanstad/Skillcity. Naast het adviseren bij grootschalige projecten run ik zelf met een team een van die pilots op vier basisscholen: Fysieke Integriteit. Leerlingen krijgen in de extra 6 uur op de Brede Scholen allemaal judo, koken, ecotuineren en filosofie. Zo blijken leerlingen die normaal nauwelijks opvallen door de ontwikkeling van andere skills plotseling met veel meer respect behandeld te worden. Skills ontwikkelen, fysiek bezig zijn, materie leren ‘begrijpen’ om er achter te komen hoe je in je vel zit en hoe je in de wereld staat, dat zijn ingrediënten die het huidige vakmanschap zijn breedte en diepte geven.

Een nieuwe meester-gezel verhouding

Laat ik met een kleine zelfreflectie afronden. Vinden we het vakmenschap alleen terug in het beroepsonderwijs? In het totaaloverzicht Vaktoppers 2009 vinden we 60 beroepsprofielen van banketbakker tot zonweringmonteur. Filosofen staan er niet bij. Toch zijn de criteria voor ambachtelijkheid bij filosofen voorhanden. Net als de banketbakker en zonweringmonteur moeten filosofen beroepspecifieke skills ontwikkelen: analytisch lezen, systematisch denken, retorisch verwoorden, argumentatief betogen, teksten componeren en vooral samenwerken. Maar wat velen uit het oog hebben verloren is dat universitaire opleidingen – en dan met name de opleiding tot filosoof - nog gestoeld zijn op een nagenoeg middeleeuws model.

De gilden zijn op de universiteiten nog lang niet afgeschaft. Niet omdat je de teksten van Plato en andere historische kopstukken in je hoofd moet stampen, maar omdat de aspirant-filosoof binnen een meester-gezel structuur functioneert. Niet voor niets noemen we beginnende studenten bachelor: een gezel, vrij-gezel. Daarna moeten ze een meesterproef afleggen. Als ‘master’ kunnen ze zich vervolgens verder bekwamen zodat ze, na een ultieme meesterproef – de dissertatie - zelfstandig gaan werken. Bij filosofen heet dat werken denken maar dat heeft heel wat handen en voeten in de aarde.

Gezellig, hè?

Zo'n meester-gezeltraject is uniek voor universiteiten, maar we vinden het ook terug in de opleiding voor politierechercheurs – Derrick, Baantjer, Grijpstra en de Gier – en natuurlijk in de sport, met name de Japanse krijgskunsten waar mijn roots liggen. Minder spectaculair vinden we de sporen van die meester-gezel structuur terug in onze taal. Zelfs zo dat het oer-Hollandse karakter van het vakmensschap als levensgenot plots als kernstuk van ons sociale gevoel verschijnt. Wat de doorsnee Nederlander vooral waardeert is gezelligheid. Er bestaat geen enkel equivalent met dezelfde associaties in de ons omringende taalgebieden. De Van Dale omschrijft het als 'gemeenzaam omgaand met' en 'vertrouwd'. De betekenis is heel ruim en kan te pas en te onpas ingezet worden. Maar het komt altijd op een ding neer: er is sprake van een onmiskenbaar groepsgevoel. Je kunt het nooit in je eentje gezellig hebben. Het mag dan knus zijn, gezellig wordt het nooit. Het grondwoord 'gezel' duidt ook op dit simpele feit: zaal. Kijkt u maar om u heen: we zitten allemaal in dezelfde ruimte, misschien wel in hetzelfde schuitje. In dit simpele 'samen zijn' – mijn betoog krijgt nu een haast evangelische tonaliteit -ligt wellicht de laatste en diepste micropolitieke betekenis van het nieuwe vakmensschap: een andere manier van samen zijn, van kwalitatief samenleven in plaats van speculatief overleven.

Kijkt u rustig om u heen. U bent met vakgenoten onder elkaar. Vanaf nu kunt u, met een blik van verstandhouding, zonder gene een van de meest lullige Nederlandse uitdrukkingen tot slogan van uw offensief maken. U kunt uw beroepstrots en professionele eer bundelen in een simpele waarneming: "Gezellig, hè?"